Buhran Çağında Avrupa, Göç ve Müslümanlar

Eski Dünya'nın kuzeybatı ucu, veya Batı ve Orta Avrupa coğrafyası bir süredir ağır bir insanlık sınavıyla karşı karşıya. Tarihsel olarak Kavimler Göçü'nden sonra bugün, muazzam bir çeşitliliğe ve kitleselliğe sahip *insan hareketliliği* Avrupa devletlerini ve toplumlarını köklü bir değişime zorluyor. Bu hareketliliğin kaynağının büyük oranda 'Avrupa Kalesi / *Fortress Europe*'un *doğu* sınırlarından ve/veya eski sömürgelerinden olması meseleye ayrı ve hassas bir tarihsel boyut katıyor. Sanki bu büyük göç dalgaları tarihin içinden, geçmiş zamanlardan ansızın çıkagelmiş gibi yapılan sert kamusal tartışmalar konuyu daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyor. Medyada ve politik söylemde giderek ana akım haline dönüşen ve normalleşen göç ve yabancı karşıtı (zenofobik) bir dil toplumsal kutuplaşmanın her geçen gün artmasına hizmet ediyor. Bu durumdan en çok etkilenen grupların başında ise kıtadaki varlıkları yüzlerce yıl öncesine dayanan ve büyük bir çeşitliliğe sahip Müslüman topluluklar geliyor. Bugün kesin olarak söyleyebiliriz ki Avrupa, temelleri 'insan onuru' tartışmaları üzerinde yükselen oldukça kritik ve acil bir sorun ve meydan okumayla yüzleşmek durumundadır: 'Müslüman Sorunu'.

Bu yazının omurgasını oluşturan üç ana kavrama / olguya ve çağrıştırdıklarına biraz daha yakından bakalım. Bu kavramlar içinde belki en belirsizi ve tarihsel süreç içinde en fazla anlam kaymasına uğramış olanı 'Avrupa' olsa gerek. Hem politik hem de coğrafi açıdan 'Avrupa'nın sınırları hala oldukça muğlak. Bunun yanı sıra 'yaşlı kıta' hem çok parçalı hem de bütün politik çabalara rağmen ortak bir 'Avrupalı' kimliğinin ne ifade ettiği konusunda bir uzlaşı sağlanabilmiş değil. Elbette bunlar birer dezavantaj olarak yorumlanmayabilir. Nitekim avantaj olarak da okunabilirler. Ancak kritik nokta da burası. Bu okumayı ve yorumlamayı yapacak olan irade kim? 'Hükümran Avrupa' mı, halklar mı, yoksa sermaye çevreleri mi? Belirsizliklerden ve çeşitlilikten politik-toplumsal bir irade ortaya koyulup koyulamayacağı bir bütünü oluşturan unsurlar arasındaki karmaşık ilişkiler ağına ve bu network içindeki bir nevi harmoniye bağlıdır. Yüzlerce yıllık tarihi geçmişi boyunca Avrupa bu mücadelenin sahası olarak bugün yeni unsurlarla birlikte varoluşunu sürdürebilmek adına bu harmoniyi sağlamak zorundadır.

'Avrupa'ya benzer bir biçimde 'Müslümanlar' da tarih boyunca hiçbir zaman monolitik / tek tip bir topluluk olmamışlardır. Bu durum aslında Müslüman toplumların tarihsel dinamizmini ve canlılığını açıklayan en önde gelen faktörlerden de birisidir. Günümüzde dahi Atlantik kıyılarından Güney Çin sahillerine ve Endonezya'ya, Kazan'dan Güney Afrika ve Cava'ya uzanan geniş İslamileşmiş beşeri coğrafya bunun önemli göstergelerindendir. Bu beşeri coğrafya üzerinde tektipleştirme yönünde yapılan tüm mühendislik çabaları bir biçimde direnişle karşılanmıştır. Zihinsel ve entelektüel düzeyde Müslümanların bu iç çeşitlilik ve çoğulluğu, özgürlük anlayışlarının doğal bir tezahürü olarak yorumlamaları da bunu ne kadar değerli bulduklarının bir başka ifadesidir. Diğer yandan Müslüman toplulukların Avrupa'daki varlıkları hemen hemen İslam dininin kendi tarihi kadar eskiye uzanmaktadır. Gerçekte 'yaşlı kıta' Müslümanların kendi üzerinde her alanda yapıp ettiklerine *yabancı* değildir. İspanya ve Portekiz şehirlerinden Malta ve Sicilya'ya, ortasından Tuna'nın aktığı Budapeşte'den Silistre ve Sofya'ya, Atina ve Mora'ya, Girit ve Kıbrıs'ın zeytinliklerle süslü kasabalarına kadar Müslümanlar uzun bir tarih süresince Avrupa'yı biçimlendiren en önemli topluluklardan biri oldular. Bu iç içe geçmiş tarihe ve ortak yaşam deneyimine bakıldığında bugün Londra gibi kozmopolit bir metropolü bir Müslüman belediye başkanının yönetmesini sadece post-kolonyal süreçlere bakarak açıklamak eksik kalacaktır.

Yazının başlığındaki üçüncü kavram olan 'göç'e gelecek olursak bu olgunun insanlık tarihiyle yaşıt olduğunu düşünebiliriz. İnsanoğlunun yeryüzündeki serbest ve özgür *hareket*i, insanlığın serüveninin başlangıcını oluşturmuştur. Büyük ve küçük insan hareketlilikleri tarihi yapan değişim ve dönüşümleri her zaman tetiklemiştir. Öte yandan 'hareket' insanın varoluşunun aynı anda hem sebebi hem de sonucudur. 'Göç' olgusu bu manada içerisinde bir *yürüyüş* barındıran bütün insani eylemleri kapsayan felsefi-politik ve etik bir sürece gönderme yapar. Etik bir süreçtir, zira acıyı, umudu ve bir karşıla(ş)mayı içerir. Acıya da umuda da anlam veren bu süreçteki *karşılama* ve *karşılaşma*dır. Karşılama ve karşılaşma ise bütünüyle insani ve tüm yönleriyle etiğin bizzat kendisidir. Böylece göç sürecinde acı ve umut, salt bir kişisel deneyim olmaktan çıkıp, Ludwig Wittgenstein'in ifade ettiği gibi 'toplumsal bir ilişki'ye[1] dönüşürler. Her toplumsal ilişki biçimi bir tür etik ve görgü kalıbı üzerine temellenir veya onunla meşruiyet kazanır. Dolayısıyla 'göç' dediğimiz karmaşık ve çok boyutlu olgu, aynı zamanda bir görgü ve sorumluluk etiğine işaret eden bilinç durumunu açığa çıkarır.

Son yarım yüzyıl, küresel ve kitlesel insan hareketlilikleri ve sonuçları açısından üzerinde incelikle

düşünülmesi gereken gelişmelere sahne oldu. Yaşanan bu gelişmeler, aynı döneme damgasını vuran ve cafcaflı sözcüklerle pazarlanan küreselleşme ve neoliberal dönüşüm politikalarının ağır ve gayri-insani yüzünü ortaya çıkarırken belki de ilk anda fark edilemeyecek imkân ve fırsatların da kapısını araladı. Evet, bugün Avrupa'nın sınırları – sadece Akdeniz'de özellikle 2014'ten itibaren her yıl yaşanan binlerce ölümü hatırlayalım – dünyanın en ölümcül sınırlarına dönüşmüş durumdadır. Avrupa Birliği (AB), 'Avrupa Kalesi'ni *yabancı*lardan ve göçmenlerden koruyabilmek adına milyarlarca Euro harcama yapmaktadır. Sayıları dört-beş milyon arasında değişen Suriyeli mültecileri tutması için Türkiye'ye; İspanya'nın Kuzey Afrika'daki yerleşimleri (*enclave*) olan Ceuta ve Melilla'yı koruması için Fas'a; Akdeniz üzerinden geçecek olan göçmenleri engelleyip, milis kuvvetlerin denetiminde olan gözaltı merkezlerinde alıkoyması için Libya'ya ve Sahra yolunu kapatması için Nijer'e adeta bir servet ödemektedir.[2] Her şeye rağmen Birlik'in ahlaki temellerden bütünüyle yoksun bu göç politikasında pek de başarılı olduğu söylenemez. Akdeniz'deki insanlık krizinin en yoğun yaşandığı 2014-2016 arası dönemden bugüne yüzbinlerce mülteci ve göçmen sınırları aşarak Avrupa'ya ulaştı.

Denizaşırı sömürgelerdeki klasik sömürgeci hükümranlığın çözülmesinden sonra bugüne dek henüz geride kalan – veya İmparatorluğun kendi içinde bu süreçte ortaya çıkan – 'miras'la yüzleşilemediği için büyük bir toplumsal-politik ve etik meydan okuma karşısında kendisini çaresiz hisseden yeni-İmparatorluk artık farklı ötekileştirme stratejilerine sarılmaktadır. Kolonyal süreç ve sonrasında, Avrupa'da kadim dış düşman olan 'Müslüman öteki' bugün iç düşmana ve 'hain'e dönüşmüştür. Yeni 'Müslüman sorunu' zemininde yükselen bir anti-Müslim ırkçılığı ile İslam'ı ve Müslümanları 'şeytanlaştırma' (*demonisation of Muslims*) süreci başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde kurumsallık kazanarak sistematik bir politika halini almıştır. Çağdaş Avrupa toplumlarını kuşatan eşitsizlikten evsizliğe kadar pek çok temel sorunun kaynağı bu yeni 'istilacılar'dır.[3]

'Müslüman sorunu' her geçen gün daha tehlikeli bir hal alırken sorunun temelinde yatan zihinsel yaklaşımı anlamak yaşamsal bir önem taşımaktadır. Hükümranlık yanılsaması uzun bir süredir Avrupalı / Batılı beyaz adamın omuzlarındaki yüktür. O, buna kutsal bir misyon atfetmektedir. Yahudi-Hıristiyan geleneğinden devşirdiği teolojik-politik hükümranlık tahayyülü, tarihsel-beşeri-ahlaki 'insan onuru' anlayışı ile bir kez daha karşı karşıyadır. 'İnsan onuru'nu herhangi bir hükümranlık biçimi karşısında feda ettiğiniz zaman *insan*dan geriye hiçbir şey kalmayacaktır. O halde bugün insanın en acil sorumluluğu 'insan onuru' temelinde ortak bir insanlık hukuku ortaya koyabilmek yönünde göstereceği iradeyi yüklenmek olacaktır. Bu irade, insanın yeryüzündeki *hareket*inden başlayarak sonsuzluğa uzanan *yürüyüş*ünde ona eşlik eden ve bu yürüyüş esnasında kendi insanlığını tehdit eden farklı hükümranlık biçimleri karşısında göstereceği var olma kudretinden başka bir şey değildir. Bu yazının başında bahsedilen imkân ve fırsat, yeni-İmparatorluk merkezlerinde, eskinin sömürge nesnesi olarak görülen 'Müslüman öteki'nin eşitlik temelinde bir arada yaşama yönünde ortaya koyacağı bu türden bir özgür iradeye işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda insanlığın geleceği ve de başka bir Avrupa'nın gelişine dönük üstlenilmiş bir sorumluluk hareketidir.

Sonnotlar

[1] Wittgenstein başyapıtı *Philosophical Investigations* (1953) [Felsefi Soruşturmalar] isimli çalışmasında 'acı'nın "salt bir kişisel deneyim olmayıp toplumsal bir ilişki" biçimi olduğunu ileri sürer (Oxford: Blackwell; s. 120).

[2] Bkz. Ian Urbina, "Europe's secretive system to keep out migrants", *Le Monde diplomatique* (English

edition), January 2022; Benoit Breville, “Goes around, comes around”, *Le Monde diplomatique*, December 2021.

—

[3] Nikos Papastergiadis, “The Invasion Complex: The Abject Other and Spaces of Violence” isimli makalesinde tarihsel olarak inşa edilmiş İslam korkusunun bugünkü yeni Avrupa tahayyülünün biçimlenmesinde ne kadar etkili ve belirgin olduğunu gösteriyor (*Geografiska Annaler* 88 (4), 2006, ss. 429-442).

—